

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПОРУШЕННЯ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА ЮРИДИЧНИМИ ТА ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ

EUROPEAN EXPERIENCE IN SETTLING THE ISSUE OF VIOLATION OF LEGISLATION BY LEGAL ENTITIES AND INDIVIDUALS

Задніпряна-Корінна М.Ю., к.ю.н.,
доцент кафедри економіки і права

Національний університет харчових технологій

На сьогоднішній правовий аналіз норм європейського законодавства в сфері порушення законодавства різними суб'єктами права є досить актуальним питанням. Трансформація правової системи України характеризується значним впливом євроінтеграційних чинників, що передбачають поступове входження до європейського економічного, правового простору. В правовій системі України відбуваються і внутрішні трансформаційні процеси, що обумовлені необхідністю перегляду змісту та спрямованості правового регулювання, перегляду правового механізму реалізації норм вітчизняних актів законодавства з урахуванням європейських принципів та стандартів взаємодії громадянського суспільства, держави та її органів, фізичних та юридичних осіб. Дослідження питання європейського досвіду в сфері порушень норм законодавства обумовлюється підписаними положеннями «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони», серед вимог якої встановлено і поступову гармонізацію вітчизняного законодавства із вимогами законодавства Європейського Союзу.

В статті проаналізовано проблема перегляду підстав та порядку притягнення до різних видів відповідальності суб'єктів правовідносин, які вчинили неправомірні діяння, що визнаються законом суспільно небезпечними та караними на території Європейського Союзу, адже на сьогодні принципи та стандарти, розроблені цією організацією, вважаються найефективнішими та найдієвішими з точки зору захисту прав, свобод, законних інтересів приватних осіб. Також, в статті приділена увага питанню удосконаленню порядку застосування юридичної відповідальності до фізичних осіб, а саме заходів попереднього ув'язнення, тримання в ізоляторах тимчасового тримання, адже такі заходи пов'язані з тимчасовим обмеженням волі осіб, щодо яких судом ще не винесено рішення про їх винність у скоєнні правопорушення, злочину. За результатами аналізу європейського досвіду в сфері порушення норми суб'єктами права встановлено, що на відміну від вітчизняного, в європейських країнах в другій половині ХХ ст. було проведено кодифікаційну роботу в національних системах законодавства, що реалізувалась шляхом прийняття кодексів або законів, що містили уніфіковані положення, принципи та вимоги щодо притягнення до відповідальності майже в усіх сферах застосування правового надбання Європейського Союзу.

Ключові слова: фізична особа, юридична особа, порушення норм, юридична відповідальність.

At present, the legal analysis of the norms of European legislation in the field of violation of legislation by various legal subjects is a very relevant issue. The transformation of the legal system of Ukraine is characterized by the significant influence of European integration factors, which provide for gradual entry into the European economic and legal space. In the legal system of Ukraine, internal transformational processes are also taking place, due to the need to revise the content and focus of legal regulation, to revise the legal mechanism for implementing the norms of domestic legislative acts, taking into account European principles and standards of interaction between civil society, the state and its bodies, individuals and legal entities. The study of the issue of European experience in the field of violations of legal norms is determined by the signed provisions of the "Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its member states, on the other hand", among the requirements of which is established the gradual harmonization of domestic legislation with the requirements of the legislation of the European Union. The article analyzes the problem of revising the grounds and procedure for bringing to various types of responsibility subjects of legal relations who have committed unlawful acts recognized by law as socially dangerous and punishable on the territory of the European Union, because today the principles and standards developed by this organization are considered the most efficient and effective from the point of view of protecting the rights, freedoms, and legitimate interests of private individuals. Also, the article pays attention to the issue of improving the procedure for applying legal responsibility to natural persons, namely measures of pre-trial detention, detention in temporary detention centers, because such measures are related to the temporary restriction of the will of persons in respect of whom the court has not yet issued a decision on their guilt in committing an offense, a crime. According to the results of the analysis of the European experience in the field of violation of the norm by legal subjects, it was established that, unlike the domestic one, in European countries in the second half of the 20th century, codification work was carried out in national legal systems, which was implemented by adopting codes or laws containing unified provisions, principles and requirements for prosecution in almost all areas of application of the legal property of the European Union.

Key words: person, legal entity, violation of norms, legal responsibility.

Важливість дослідження питання європейського досвіду в сфері порушень норм законодавства обумовлюється підписаними положеннями «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони», серед вимог якої встановлено і поступову гармонізацію вітчизняного законодавства із вимогами законодавства Європейського Союзу, зокрема в частині правового регулювання діяльності компаній, порядку заснування та притягнення до відповідальності юридичних осіб. Зокрема у ст. 86 «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони» містить визначення юридичної особи для цілей угоди. Зокрема, в угоді передбачено свободу заснування та економічної діяльності, її положення поширюються на усі заходи, які впливають на заснування в усіх видах економічної діяльності. Винятки стосуються лише видобутку ядерних матеріалів, виробництва та торгівлі зброєю,

аудіо-візуальних послуг, послуг внутрішнього чи міжнародного транспорту. Також тут встановлено національний режим щодо європейських компаній, філіалів та дочірніх фірм або режим найбільшого сприяння. Це стосується як юридичних осіб, які були засновані до набуття чинності означеною угодою. Дотримання означених правил вимагає встановлення різних видів юридичної відповідальності за їх недотримання, у тому числі у випадку дискримінації юридичних осіб чи їх діяльності.

Як зазначає В.І. Муравйов, «в подальшому передбачається регулярний перегляд правових умов застосування та економічної діяльності у бік більшої їх лібералізації. Більш сприятливий режим для прав інвесторів можуть створювати інвестиційні угоди. В окремих випадках, які пов'язані з суворою необхідністю, одна зі сторін Угоди про асоціацію може застосовувати особливі правила для філій і представництв іншої сторони на своїй території у випадках, якщо вони не зареєстровані на території

першої. Це може бути виправдано юридичними та технічними різницями між незареєстрованими і зареєстрованими на своїй території філіями і представництвами, а у випадках надання фінансових послуг – міркуваннями розважливості» [1, с. 21]. Автор наголошує, що Європейські угоди про асоціацію передбачали зобов'язання країн-членів Європейського Союзу розповсюдити у повному обсязі та негайно національні режими щодо заснування і діяльності компаній та громадян асоційованих країн.

Слід зауважити, що судові прецеденти не визнаються в Україні частиною законодавства, проте рішення, прийняті щодо України уповноваженими міжнародними та європейськими судовими установами, підлягають виконанню на території України на підставі спеціальних законів, якими ратифіковані положення відповідних конвенцій, міжнародних договорів і угод. У загальних принципах права, сформульованих судовою практикою дістали розвитку такі важливі принципи юридичної відповідальності, що стосуються фізичних та юридичних осіб: принцип пропорційності, презумпція невинуватості, презумпція правомірності дій приватної особи, принцип належного виконання встановлених законом обов'язків та інші. Для України зміст більшості означених принципів залишаються недостатньо дослідженими. Впродовж останніх років розпочалися дослідження змісту таких важливих принципів, як принципи забезпечення захисту прав і свобод людини, принципу пропорційності, принципу субсидіарності, принципу верховенства права тощо. Серед інноваційних принципів, що потребують встановлення самостійних санкцій за порушення вимог взаємодії фізичних осіб та юридичних осіб з органами публічної влади, слід віднести: доступність послуг публічної адміністрації; право приватних осіб на подачу доказів у справі, на отримання обґрунтованої відповіді адміністрації; часові обмеження розгляду адміністративних справ; обов'язок адміністрації повідомити про прийняття та зміст адміністративного акта та способів його оскарження. В Україні іде постійне обговорення редакції Адміністративно-процедурного кодексу, проте і в останньому проекті принципи належної адміністрації не дістали належного закріплення. Важливо відмітити, що забезпечення дотримання вимог означеної групи принципів неможливе без встановлення дієвих гарантій реалізації та захисту прав, свобод, законних інтересів приватних осіб в означених правовідносинах. Не менш важливим залишається впровадження ефективних засобів судового оскарження незаконних дій, рішень, бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Важливими презумпціями, що визначаються для фізичних осіб, виступають презумпція дозволу робити все, що не заборонено законом, принцип пріоритету прав і свободи особи, презумпція невинуватості та деякі інші, які отримали належну розробку у вітчизняній теорії права і держави та не потребують детального розгляду у даному дослідженні. Слід зазначити про значний поступ у захисті прав і свобод людини в законодавстві країн-членів Європейського Союзу, що пов'язується низкою вчених і дослідників із підписанням Маастрихтського договору у 1992 р. та значним збільшенням повноважень Європейського Союзу в означеній сфері, адже останньому були передані значно ширші повноваження від держав-членів, у результаті чого було створено нові умови для вдосконалення захисту прав і свобод приватних осіб.

Важливим принципом, дотримання якого встановлено в законодавстві Європейського Союзу, виступає принцип обов'язкового дотримання вимог рівності перед законом, що тісно пов'язано з дотриманням принципів пропорційності та недискримінації, специфіка застосування яких має дістати окреме вивчення та закріплення в програмних документах з гармонізації вимог законодавства України та Європейського Союзу.

Майже всі держави-члени Європейського Союзу в своїх конституціях наголошують на необхідності захисту прав і свобод громадян. Встановлюються важливі гарантії дотримання прав людини, її свобод, у тому числі у випадку її обмеження на підставі і в порядку, передбаченому законом. Зокрема «позбавлення особи свободи на законних підставах є винятком з фундаментальних гарантій особистої свободи та має переглядатися незалежним судовим органом. Відповідно до ст. 5 у справі «Курт проти Турції» від 25 травня 1998 р. будь-яке позбавлення свободи повинно відповідати цілям захисту людини від свавілля та повинно здійснюватись відповідно до процесуальних норм національного права» [2, с. 212].

Окремо слід зазначити про захист прав приватних осіб у відносинах з фінансовими та кредитними установами. Зокрема банкам при виконанні своїх повноважень необхідно виходити з пріоритету економічних і соціальних прав людини та громадянина. Включаючи і напрям банку щодо видачі ліцензії кредитній організації і у випадках відкликання ліцензії, перш за все стосовно забезпечення права на захист законних прав фізичної особи, з якою взаємодіють кредитні організації, її клієнти та власники.

У рішеннях Європейського суду з прав людини щодо політичних прав громадян встановлено, що свобода політичної дискусії є стрижнем демократичного суспільства, захист особистих думок є однією з цілей свободи зібрань та об'єднань (рішення у справах «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» від 23 вересня 1998 р., «Вогт проти Німеччини» від 26 вересня 1995 р.). Слід зазначити, що в поясненнях до Керівних принципів закріплюється, що свобода асоціації, включаючи свободу створення політичних партій повинна аналізуватися як один з наріжних каменів плюралістичної демократії, обмеження цього права в демократичному суспільстві можуть допускатися. Також зазначено, що саме при забороні чи розпуску політичних партій роль правосуддя є надзвичайно важливою та що будь-які обмеження у здійсненні основних прав людини через діяльність політичних партій несумісні з відповідними положеннями згаданої Конвенції [3, с. 56].

Окремо слід зауважити про дотримання прав дитини. Забезпечення прав дитини здійснюється відповідно до положень Конвенції про права дитини Організації Об'єднаних Націй. В основу покладено необхідність забезпечення вільного і повноцінного розвитку дітей. Головним пріоритетом у захисті дітей є захист інтересів і потреби дитини.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989р. прийняла «Конвенцію про права дитини», яка конкретизує положення «Декларації про права дитини» та встановлює стандарти для захисту, питання піклування держави і суспільства про соціально незахищені групи дітей (сиріт, інвалідів, біженців), а також створюється спеціальний механізм контролю.

В Конвенції проголошується, що дитина є повноцінною і повноправною особистістю, самостійним суб'єктом права. Відповідно до «Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення» було встановлено гарантії дотримання основних прав дитини при здійсненні усиновлення, створення системи співробітництва між державами для недопущення викрадення, торгівлі дітьми. До спеціальних міжнародних документів у сфері охорони та гарантування прав дітей на регіональному рівні можна віднести «Європейську конвенцію про здійснення прав дітей» від 25 січня 1996 р.. Принцип рівності перед законом розглянутий у рішенні Конституційного Суду України у п. 4.2 (Справа № 15-рп від 12 грудня 2004 р.), де вказано, що: «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Принцип рівності всіх громадян перед законом – конституційна гарантія правового статусу особи.

Також, необхідно враховувати специфіку нових колективних суб'єктів та всебічно дослідити представлені в кодифікованих актах європейських країн підходи до притягнення до відповідальності та застосування стягнень.

На доктринальному рівні потребують розробки концептуальні положення щодо вини юридичної особи, її керівників та органів управління, складу відповідних деліктів, зокрема, комплексного підходу до вини колективних суб'єктів. На окрему заслугу доопрацювання положень кодифікованих актів законодавства у деліктній сфері у зв'язку з екстраполяцією провідної дефініції «особа» і на юридичних осіб.

Запровадження юридичної відповідальності юридичних осіб за кримінальні злочини також рекомендується низкою міжнародно-правових актів. Комітет Міністрів Ради Європи схвалив Рекомендацію №. R (88) 18 «Відповідальність підприємств, що мають статус юридичної особи за правопорушення, скоєні під час їх діяльності» (англ. – «Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of Their Activities»).

Європейські вчені зазначають про необхідність прийняття значно більшої кількості спеціальних актів щодо юридичної відповідальності юридичних осіб за кримінальні злочини. У Програмі спільних дій (1977 р.) Рада Європейського Союзу визначила, що у випадках коли мова йде про боротьбу з торгівлею та сексуальну експлуатацію дітей і неповнолітніх, що здійсненні в ім'я, від імені або на користь юридичної особи, остання має також нести відповідальність за ці дії. Питання відповідальності юридичних осіб проїшли складний етап формування. Наприклад, принципи юридичної відповідальності, що застосовуються в Україні до юридичної особи, мають досить багато відмінностей від принципів юридичної відповідальності юридичних осіб в Європейському Союзі. Наприклад, у деяких країнах – Болгарії, Венгрії, Югославії – запроваджена кримінальна відповідальність юридичних осіб, а у Франції, Литві, Молдові – отримала значний розвиток.

У Кримінальному кодексі Французької Республіки закріплено, що: юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності самостійно та поряд з фізичними особами; кримінальна відповідальність юридичних осіб настає не за всі злочинні дії, що спеціально передбачені нормативно-правовим актом (принципом спеціалізації); юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за всі злочини і проступки проти основоположних інтересів нації, наприклад, тероризм, хабарництво, зловживання владою [4].

У Кримінальному кодексі Австрії прямо не передбачено кримінальну відповідальність юридичних осіб, а йдеться лише про фізичних осіб. Разом із тим, передбачено, що у разі збагачення юридичної особи за рахунок скоєння злочину фізичною особою або за рахунок майна, отриманого від злочину, то вона засуджується до виплати грошової суми, відповідної вартості безпідставного збагачення.

Слід зазначити і про принцип спільної відповідальності, відповідно до якого орган або представник юридичної особи, який скоїв злочин від імені юридичної особи, може бути також притягнутий до кримінальної відпові-

дальності. Метою такої відповідальності є виключення випадків, коли юридична особа служить для прикриття безчесних вчинків її керівників або представників [5].

Різні погляди щодо юридичної відповідальності юридичних осіб розглядаються вченими Словенії. Деякі з фахівців виступають проти цієї відповідальності, в той час як інші вчені є її прибічниками. Зазначимо, що проблемним питанням, яке постає в зарубіжних підручниках, є необхідність проводити відмінність між поняттями кримінальної відповідальності та караності, кримінальна відповідальність розглядається як спільна концепція осудності і вини. Вчені акцентують увагу на тому, що за природою юридична особа не може мати суб'єктивного ставлення до кримінального злочину.

Також слід зазначити, що в європейському праві досить поширеним є визнання протиправної поведінки юридичної особи, а саме це закріплено у адміністративному та кримінальному праві деяких країн (прикладом є принцип «немає покарання без вини» – «nullum crimen nulla poena sine culpa»). Наприклад, у Республіці Словенія прийняли Закон «Про відповідальність юридичної особи за кримінальний злочин». У деяких державах законодавець дійшов висновку, що завдання кримінально-правової охорони цілком можна вирішити шляхом застосування до юридичних осіб адміністративних санкцій. Зокрема адміністративна відповідальність юридичних осіб введена в Німеччині, Італії, Португалії. При цьому розмір адміністративного стягнення у вигляді штрафу в деяких випадках може у багато разів перевищувати розмір кримінального штрафу для фізичних осіб.

Узагальнюючи вищевикладене, слід підкреслити важливість запровадження в Україні не тільки нового виду суб'єкта адміністративної та кримінальної відповідальності, із фіксацією в нормативних актах положень, щодо яких має відбутися запровадження нових стягнень, що застосовуватимуться виключно до означеної категорії осіб, а також специфічних щодо них принципів юридичної відповідальності, які до цього часу належним чином не досліджені вітчизняною юридичною наукою. Не менша увага має бути приділена удосконаленню порядку застосування юридичної відповідальності до фізичних осіб, а саме заходів попереднього ув'язнення, тримання в ізоляторах тимчасового тримання, адже такі заходи пов'язані з тимчасовим обмеженням волі осіб, щодо яких судом ще не винесено рішення про їх винність у скоєнні правопорушення, злочину. Означене питання має надзвичайне важливе значення для України, адже рівень дотримання прав людини в пенітенціарних закладах потребує приведення у відповідність до європейських стандартів, що забезпечують можливість користуватися послугами адвоката, у тому числі безкоштовно заявляти про необхідність оскарження тих чи інших рішень керівника пенітенціарного заходу, слідчого, а також інших осіб, оскільки вчинення таких дій в умовах обмеження свободи має отримати додаткові гарантії реалізації у законодавстві України з метою підвищення захисту прав і свобод людини, що гарантуються Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

ЛІТЕРАТУРА

1. Муравйов В.І. Правові засади асоціації України з Європейським Союзом. *Асоціація з Європейським Союзом: зарубіжний досвід для України* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 9 черв. 2016р. Київ : 2016. С. 3–14.
2. Гвоздецький В.Д. Трансформація правової системи України: євроінтеграційний вимір : монографія. Київ : Логос, 2009. 378 с.
3. Кушніренко О.Г. Базові цінності конституційного ладу та їх взаємозв'язок з правовими принципами. *Формування європейського правового простору: історія і сучасність* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. X. : НДІ держ. буд-ва, 2011. С. 15–17.
4. Code penal / Version consolidée du code au 6 août 2014 : веб-сайт. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr> (дата звернення: 12.12.2022)
5. Materials of the Russian-French conference on development and the administrative law process in Russia and France / Clermont Ferrand. 2014 : веб-сайт. URL: <http://www.comitasgentium> (дата звернення: 22.12.2022)